

Χρονικό μίας ταξιδιώτισσας... Γαλλίδας και φιλέλληνα

Η Ελλάδα γιορτάζει τα 200 χρόνια από την Επανάσταση του 1821. Όπως το ανακοινώθηκε στο πρόγραμμα, αυτό το πολύ ενδιαφέρον ταξίδι τήρησε τις υποσχέσεις του και βρήκα πολλές απαντήσεις στα ερωτήματά μου αλλά και ατελείωτους δρόμους για σκέψη.

Κατά την περιήγησή μου στις διάφορες εκθέσεις, ήρθα συχνά αντιμέτωπη με τη σκληρή πραγματικότητα αυτού του πολέμου της ανεξαρτησίας. Όπλα, μετάλλια, γκραβούρες, πίνακες, αγάλματα... Μόνο άντρες! Μόνο ήρωες!

Και οι γυναίκες; Μπροστά στις συλλογικές προσωπογραφίες των γυναικών του Σουλίου ή του Μεσολογγίου, είχα συνεχώς στο μυαλό μου τους χιλιάδες αμάχους που σφαγιάστηκαν κατά τη διάρκεια της εξέγερσης. Οι Τούρκοι πέρασαν από'κει. Όλα ερείπια και πένθος. Τότε συνειδητοποίησα ότι το όραμά μου για τη σύγκρουση είχε βαθιά επηρεαστεί από τον Ουγκώ και τον Ντελακρουά. Πριν από διακόσια χρόνια, Το Παιδί και Η σφαγή της Χίου προσπάθησαν να κινητοποιήσουν την ευρωπαϊκή γνώμη ώστε να στηρίξει τους Έλληνες ενάντια στους Οθωμανούς.

Το 1822 στη Χίο 25.000 νεκροί, 45.000 γυναίκες και παιδιά που πουλήθηκαν ως δούλοι από τους Οθωμανούς. Το 1821, στο τέλος της πολιορκίας της Τριπολιτσάς, της οθωμανικής πρωτεύουσας της Πελοποννήσου, «Από Παρασκευή έως Κυριακή οι Έλληνες στρατιώτες έσφαξαν γυναίκες, παιδιά και άνδρες. Συνολικά, 32.000 άνθρωποι σκοτώθηκαν στην Τριπολιτσά και τα περίχωρά της», γράφει ο ήρωας Κολοκοτρώνης στα Απομνημονεύματά του. Εγώ το ανακαλύπτω αυτό μόλις τώρα...

Και οι γυναίκες; Άραγε είναι μόνο αυτές οι ρομαντικές φιγούρες της θυσίας; Μόνο σύζυγοι, μητέρες, αιχμάλωτες, θύματα; Μπορεί κανείς να σχηματίσει μια ιδέα για την πραγματική θέση των γυναικών στον αγώνα; Στην πόλη και την ύπαιθρο; Δεν έπαυσα να θέτω αυτά τα ερωτήματα στον εαυτό μου κατά τη διάρκεια αυτού του υπερπλήρους ταξιδιού, αλλά σηματοδοτούμενου από διηγήσεις σφαγών, όπου σφαγιάστηκαν πολίτες τόσο από τη μία όσο και από την άλλη πλευρά. Ωστόσο, οι ιστορικοί έχουν αγνοήσει εδώ και καιρό αυτές τις χιλιάδες ανώνυμες γυναίκες που είδαν την μοίρα τους να ανατρέπεται.

Φυσικά η σύγχρονη έρευνα έχει ασχοληθεί με το θέμα και επιστρέφοντας άρχισα να διαβάζω, συγκεκριμένα ένα βιβλίο που βρήκα την τελευταία στιγμή στο βιβλιοπωλείο του αεροδρομίου: Γυναίκες και Επανάσταση, 1821 της Βασιλικής Λάζου. Όσο περισσότερο διάβαζα, τόσο περισσότερο με ενδιέφερε το θέμα και τόσο περισσότερο νόμιζα ότι είχα ξεκινήσει απερίσκεπτα να γράψω αυτό το χρονικό... το οποίο θα εστιάσω λοιπόν σε τέσσερα πορτρέτα γυναικών που αντιμετώπισα κατά τη διάρκεια του ταξιδιού.

**Την εποχή του Αλή Πασά (1750-1822),
Αλβανού κυβερνήτη των Ιωαννίνων, κατά την Οθωμανική Αυτοκρατορία**

Τα Ιωάννινα, ευημερεύουσα πόλη, διατηρούσαν έντονες εμπορικές δραστηριότητες με τα σημαντικά κέντρα της Ευρώπης. Στη Βενετία, για παράδειγμα, Ιωαννίτες έμποροι είχαν ιδρύσει εμπορικούς οίκους και τράπεζες, καθώς και ελληνικά τυπογραφεία. Συντηρούσαν στενούς δεσμούς με την αρχική τους πατρίδα και χρηματοδότησαν την ανέγερση πολλών σχολείων τον 17ο και 18ο αιώνα, που ήταν πολύ σημαντικά για την ανάπτυξη του Νεοελληνικού Διαφωτισμού.

Το 1789 τα Ιωάννινα έγιναν έδρα της περιοχής που έλεγχε ο Αλή Πασάς και γνώρισαν την ακμή τους. Ταξιδιώτες, έμποροι και Ευρωπαίοι διπλωμάτες σύχναζαν στην αυλή του, της οποίας η ελληνική ήταν η επίσημη γλώσσα. Επειδή στην ακολουθία του Αλή υπήρχαν πολλοί Έλληνες : ο γιατρός του, ο έμπιστός του, καθώς και όλοι όσοι διαχειρίζονταν την περιουσία και τα οικονομικά του κράτους του. Η φρουρά του και η στρατιωτική του σχολή είχαν εκπαιδευτεί μερικούς από τους σημαντικότερους πολεμιστές της Επανάστασης του 1821.

(1773-1801)

Κυρά Φροσύνη

Η Κυρά Φροσύνη ήταν σύζυγος ενός πλούσιου προύχοντα που είχε ταξιδέψει στη Βενετία και ήταν ανιψιά του Μητροπολίτη Ιωαννίνων. Διάσημη για την ομορφιά της, πιθανώς διατηρούσε ένα σαλόνι στο οποίο σύχναζε η ελίτ της πόλης. Με εντολή του Αλή Πασά, που την κατηγορήσε για μοιχεία, εκτελέστηκε με πνιγμό στη λίμνη Παμβώτιδα, μαζί με άλλες δεκαέξι γυναίκες από τα Γιάννενα, τη νύχτα της 11ης Ιανουαρίου 1801. Μητέρα δύο μικρών παιδιών, ήταν είκοσι οκτώ χρόνων.

Γιατί αυτό το φρικτό τέλος;

Η Κυρά Φροσύνη λέγεται ότι είχε σχέση με τον μεγαλύτερο γιο του Αλή Πασά, τον Μοχτάρ, ο οποίος ήταν τότε τριάντα δύο ετών.

Ζήλια του Αλή Πασά ; Πολιτικός φόβος για την επιρροή καποίας Ελληνίδας στον γιο του ή διαρροή πληροφοριών ;

Η σύζυγος του Μοχτάρ ήταν κόρη του πασά του Βεράτι, χάρη στον οποίο ο Αλή Πασάς ήλεγχε σημαντικό μέρος της Αλβανίας. Η αδερφή του ήταν παντρεμένη με τον δεύτερο γιο του Αλή Πασά, ο οποίος επίσης δεν ήταν πολύ πιστός.

Ήθελε ο Αλή Πασάς να ικανοποιήσει τις νύφες του και να αποφύγει την κρίση με τον πατέρα τους ;

Η ελεύθερη συμπεριφορά της Κυράς Φροσύνης αποκάλυψε μια εξέλιξη της θέσης της γυναίκας στην ευημερούσα κοινωνία των Ιωαννίνων υπό την επιρροή της Ευρώπης του Διαφωτισμού.

Υπό την πίεση του περιβάλλοντός του, ο Αλή Πασάς ήθελε να επαναφέρει την τοπική κοινωνία στον συντηρητισμό της ;

Γιατί τότε ο Αλή Πασάς εκτέλεσε άλλες δεκαέξι γυναίκες ; Προφανώς για να αποφύγει τον θυμό του Μοχτάρ, αν η Κυρά Φροσύνη θα ήταν η μόνη που θα καταδικαζόταν. Η φρουρά του λοιπόν συνέλαβε σε διάφορες συνοικίες της πόλης Χριστιανές ή Μουσουλμάνες, έχοντας την φήμη ελευθέρως ηθικής ... Μόνο δύο ανήκαν σε ευκατάστατες οικογένειες. Μάταια περίμεναν κάποιον να μεσολαβήσει. Δεν ήρθε κανείς. Φόβος του τυράννου ή επιδοκιμασία τιμωρίας ;

Οι σχέσεις εκτός γάμου και η μοιχεία ήταν απόλυτα απαγορευμένες από τον μουσουλμανικό νόμο. Η καταδικασμένη τοποθετούταν συνήθως σ'έναν σάκο πριν πεταχτεί στο νερό. Οι χριστιανικές κοινότητες επέβαλαν την ίδια ποινή : στην περιοχή του Σουλίου, ο σάκος πεταγόταν στον Αχέροντα. Οι ταξιδιώτες γίνονταν μάρτυρες λιθοβολισμών και σε Ιωάννινα, Μύκονο, Αθήνα.

Ελέγχοντας τις γυναίκες και το σώμα τους, οι πατριαρχικές κοινωνίες προστάτευαν και εξακολουθούσαν να προστατεύουν τη μετάδοση του γένους, της οικογένειας και της φυλής. Αυτό υπερβαίνει το απλό πλαίσιο της θρησκείας. Στις μέρες μας πολλές γυναίκες εξακολουθούν να πεθαίνουν για ζητήματα τιμής, σκοτώνονται από τους άνδρες της οικογένειας, μερικές φορές υπό το βλέμμα της συγκεντρωμένης κοινότητάς τους.

Σκεφτείτε την τρομερή σκηνή του Ζορμπά όπου η χήρα περικυκλωμένη από τους χωρικούς πεθαίνει μαχαιρωμένη...

*Τὰς μὲν γὰρ ἐταίρας ἡδονῆς ἔνεκ' ἔχομεν,
τὰς δὲ παλλακὰς τῆς καθ' ἡμέραν θεραπείας τοῦ σώματος,
τὰς δὲ γυναῖκας τοῦ παιδοποιεῖσθαι γνησίως καὶ τῶν ἔνδον φύλακα πιστὴν ἔχειν.
Δημοσθένης, ΚΑΤΑ ΝΕΑΙΡΑΣ, 122, 4ος αἰ. π.Χ*

*Διότι τις μεν εταίρες έχουμε για την ηδονή μας,
τις παλλακίδες για την καθημερινή φροντίδα του σώματός μας,
τις δε συζύγους για να κάνουν νόμιμα παιδιά και να φυλάσσουν πιστά τα σπίτια μας.*

Κυρά Βασιλική και Αλή Πασά
Paul Emil Jacobs, 1842

Κυρά Βασιλική (1789–1834)

Ο μοιχός Μοχτάρ, γιος του Πασά, δεν ενοχλήθηκε και συνέχισε την αναζήτησή του για ερωτικές περιπέτειες σύμφωνα με τον ταξιδιώτη Κ.Κόκερελ. Τι σημαίνει μοιχεία όταν έχεις ένα χαρέμι σαν του Αλή Πασά ; Στα τρία του χαρέμια, ένα για κάθε μεγάλη πόλη της επαρχίας του, ζούσαν 200 με 600 γυναίκες.

Η Κυρά Βασιλική ήταν κόρη ενός πλούσιου από μια μικρή πόλη της Ηπείρου και αδελφή του Κίτσου, ενός νεαρού που έγινε αρχηγός των Ηπειρωτών κατά την πολιορκία του Μεσολογγίου. Μπήκε στο σεράι το 1801, σε ηλικία δώδεκα ετών, τη χρονιά της εκτέλεσης των δεκαεπτά γυναικών έχοντας την φήμη ελεύθερας ηθικής. Πιθανότατα έλαβε φροντισμένη εκπαίδευση εκεί και μπόρεσε να εξασκήσει ελεύθερα τη χριστιανική της θρησκεία. Ο Άλι που μαγεύτηκε από την εξυπνάδα και την ομορφιά της, την παντρεύτηκε το 1808, εκείνη ήταν δεκαεννιά και εκείνος πενήντα ενός.

Τον ακολούθησε παντού όπου πήγε και ήταν η μόνη γυναίκα που πέρασε τόσα χρόνια μαζί του. Όταν δολοφονήθηκε από τους δολοφόνους του σουλτάνου το 1822, στο νησί της Παμβώτιδας, δύο Έλληνες ήταν στο πλευρό του : η γυναίκα του, η Βασιλική, και ο Βάγιας, ο αφοσιωμένος έμπιστος του, από τον οποίο ο πασάς είχε ζητήσει να την σκοτώσει. Ήξερε πολύ καλά τη μοίρα που την περίμενε ... Η ίδια του η μητέρα, αφού είχε χηρέψει, ανέλαβε την ηγεσία της φυλής της. Όταν εκδιώχθηκαν από τις κτήσεις τους στο Τεπελένι, συνελήφθη και βιάστηκε από γειτονικούς εχθρούς.

Ο Βάγιας δεν σκότωσε τη Βασιλική. Χήρα τριάντα τριών ετών, συνελήφθη και μεταφέρθηκε στην Κωνσταντινούπολη, ελευθερώθηκε μετά από επτά χρόνια το 1829. Γύρισε στη Θεσσαλία και έμεινε πρώτα λίγο καιρό κοντά στα Τρίκαλα σε ένα κτήμα -τσιφλίκι- που της είχε δώσει ο Αλή Πασάς και που έφερε από τότε το όνομά της Βασιλική Τρικάλων. Η Θεσσαλία, ακόμη Οθωμανική, δεν προσαρτήθηκε στην Ελλάδα μέχρι το 1881. Και το τσιφλίκι της Βασιλικής είχε ήδη περάσει στην κατοχή της μητέρας του Σουλτάνου, της Σουλτάνας Βαλιδέ. Για να εξιλεωθεί ο γάμος της με έναν μη χριστιανό, η Βασιλική

έχτισε εκεί πέντε εκκλησίες, μεταξύ των οποίων μία που αφιέρωσε στον Άγιο Νικόλαο. Λέγεται ότι ο Αλή Πασάς έστειλε έναν διάσημο πρωτομάστορα να το χτίσει και να σκάψει ένα χαντάκ στο χωριό που όρισε την ζώνη ασύλου για τους χριστιανούς που καταδιώκονταν από τους Τούρκους.

Τα τελευταία χρόνια της ζωής της έζησε στο χωριό Κατοχή της Αιτωλίας, περιοχή προσαρτημένη στην Ελλάδα το 1830. Ο πρώτος κυβερνήτης της ανεξάρτητης Ελλάδας, ο Καποδίστριας, της είχε χορηγήσει ένα μικρό κτήμα και έναν μεσαιωνικό πύργο που σήμερα φέρει ακόμα το όνομά της. Πέθανε από δυσεντερία το 1834 σε ηλικία σαράντα πέντε ετών. Οι διαφορετικές παραδόσεις τονίζουν την εξαιρετική ομορφιά της, την αξιοπρέπεια της ως συζύγου, την ευγένεια και την ευσέβεια της, προτερήματα που πιθανώς της επέτρεψαν μερικές φορές να εκτρέψει τη σκληρότητα του πασά, ιδιαίτερα προς τους Έλληνες.

Όταν ανακάλυψα αυτόν τον πίνακα του Jacobs, με ξάφνιασε η ατμόσφαιρα τρυφερής οικειότητας. Φυσικά ο ζωγράφος έδωσε όλα τα κλειδιά για να κατανοήσουμε αμέσως τη σκηνή: ένα ανατολίτικο παράθυρο που ανοίγει σε μια εσωτερική αυλή, βαριές κουρτίνες που αποκαλύπτουν ένα κρεβάτι στη σκιά, ένα ζευγάρι βολεμένο αναπαυτικά σε έναν σοφά... αυτός, καθισμένος οκλαδόν σε ένα δέρμα άγριου ζώου, φέρει τα χαρακτηριστικά σύμβολα του πασά, εκείνη, τυλιγμένη με ένα πλούσιο ύφασμα, αποκαλύπτει το πόδι της και τον γυμνό της ώμο. Ίδου ο θεατής πως εισάγεται στο χαρέμι, ένα από τα αγαπημένα θέματα του Οριενταλισμού... ένα μέρος τόσο μακριά από τα ευρωπαϊκά ήθη και την κουλτούρα της εποχής, το οποίο γοητεύει αλλά ταυτόχρονα προκαλεί αποστροφή.

Αλλά εδώ δεν υπάρχουν λάγνα αποχαυνωμένες οδαλίσκας, που προσφέρονται, στους ατμούς του λουτρού, που βρίσκει κανείς στον Ζερόμ ή τον Ενγκρ, ούτε παλλακίδες που θυσιάζονται στο ίδιο το κρεβάτι του Σαρδανάπαλου, στον Ντελακρουά. Βρίσκουμε επίσης στον πίνακα Η σφαγή της Χίου την ίδια διαφορούμενη χρήση του γυναικείου γυμνού, σε ένα είδος αισθητικής φρίκης.

Όχι, ο ζωγράφος τους τοποθέτησε ισότιμα, τον ένα δίπλα στην άλλη, χωρίς ωστόσο να σβήσει ούτε τη διαφορά ηλικίας ούτε τη σχέση κυριαρχίας, αλλά μέσα από το παιχνίδι του φωτός και των βλεμμάτων, κάνει να νιώθει ότι τον γοητεύει και τον πείθει. Αυτή η απεικόνιση φαίνεται πιστή στο πορτρέτο που μεταδίδει η παράδοση και σύμφωνα με την ιδέα που είχαν για τον ρόλο της γυναίκας απέναντι στην εξουσία: έπρεπε να χρησιμοποιήσει το θέλητρό της.

Η ηρωίδα Mando δεν έγραψε στις Παριζιάνες: *Pourquoi, dans les épanchements de l'amour et de l'amitié, [les femmes] ne leur font-elles point entendre cette voix tout ensemble suppliante et impérative, à laquelle nul homme ne peut résister?* Γιατί, απάνω στις ερωτικές ή τις φιλικές των εκδηλώσεις δεν τους απευθύνουν αυτή την παρακλητική κι επιβλητική μαζί φωνή στην οποία κανένας άνδρας δεν μπορεί ν'αντισταθεί; Πριν από το θάνατό του, ο Σκουφάς, ένας από τους τρεις ιδρυτές της Φιλικής Εταιρείας, πρότεινε συστηματικές επαφές με γυναίκες κοντά στις σφαίρες εξουσίας που θα μπορούσαν να είναι χρήσιμες στην υπόθεση της Επανάστασης. Ανέφερε συγκεκριμένα τη Βασιλική αλλά η τρέχουσα κατάσταση της έρευνας δεν επιτρέπει να μάθουμε αν συνέβη αυτό.

Κανένας άντρας, όπως γνωρίζουμε, δεν θα μπορούσε να έχει δει μια τέτοια σκηνή, απόρροια μίας τέτοιας φαντασίωσης, εκτός από τους ευνούχους γιατί η λέξη χαρέμι, από το αραβικό *haram*, σημαίνει «απαγορευμένο στους άνδρες». Οι γυναίκες του χαρεμιού του Αλή Πασά ήταν μη μουσουλμάνες σκλάβες που αγοράστηκαν στην Κωνσταντινούπολη ή Ελληνίδες που η ομορφιά τους είχε προσελκύσει την προσοχή του Αλή Πασά, ή των γιων του ή των τραμπούκων του. Ο πασάς απέφευγε να απαγάγει όσες ανήκαν στις προνομιούχες τάξεις. Οι άντρες του όμως ταξίδευαν στην ύπαιθρο για να εντοπίσουν τις πιο όμορφες, από την πιο τρυφερή τους ηλικία. Αν συναντούσαν αντίσταση, σκότωναν την οικογένεια και ισοπέδωναν το χωριό.

Η παράδοση λέει ότι σε ηλικία δώδεκα ετών η Βασιλική ζήτησε ακρόαση στον Αλή Πασά για να μεσολαβήσει για τη ζωή του πατέρα του. Ο Αλή Πασάς έδωσε χάρη και κράτησε τη Βασιλική. Μπορούμε να βρούμε την έκδοση συγκινητική αλλά μάλλον απίθανη. Αποκλείεται μια κοπέλα να βγει μόνη της να ζητήσει ακρόαση με τον πασά, συνοδευόταν απαραίτητα. Ακόμα κι αν γινόταν το αντικείμενο διαπραγματεύσεως, γιατί όχι; Μπορεί κανείς να φανταστεί ότι η οικογένεια ή ο πασάς θα μπορούσε να το είχε σκεφτεί. Τέλος πάντων ο πασάς ήταν πανίσχυρος. Μια άλλη εκδοχή λέει ότι κατά τη λεηλασία του χωριού της παρακάλεσε τον Αλή πασά και ήξερε πώς να τον πείσει να σταματήσει. Αυτό μάλλον είναι πιο κοντά στην αλήθεια. Το σίγουρο είναι ότι βρέθηκε κλεισμένη στο χαρέμι, υποταγμένη στις επιθυμίες του Αλή Πασά και δεμένη με τη μοίρα του για είκοσι ένα χρόνια.

Μπορεί κανείς να αναρωτηθεί για την ηλικία, αλλά τα δώδεκα χρόνια ήταν η ηλικία από την οποία και έπειτα ένα κορίτσι μπορούσε να παντρευτεί. Η γνώμη της δεν ήταν σημαντική. Ήταν ένα θέμα που κανονιζόταν μεταξύ οικογενειών, πιο συγκεκριμένα μεταξύ των πατεράδων, μερικές φορές από τη γέννηση. Η διαφορά ηλικίας μεταξύ των συζύγων και ο πρόωρος γάμος ήταν ο κανόνας, τόσο στην πόλη όσο και στην ύπαιθρο, μερικές φορές ακόμη και στους κύκλους των Διαφωτιστών. Ο Ψαλίδας, διευθυντής της Καπλανιώτικης Σχολής και μορφή του Ελληνικού Διαφωτισμού, αρραβώνιασε την κόρη του σε ηλικία εννέα ετών με τον ιατρό του Αλή Πασά. Στα Ιωάννινα τα κορίτσια πριν από την εφηβεία έμεναν στο γυναικωνίτη όπου προετοιμάζονταν για τον μελλοντικό τους ρόλο ως νοικοκυρές και μάθαιναν να διαβάζουν με τη μητέρα τους πάνω σε ευσεβή βιβλία. Ακόμη και στους πλούσιους κύκλους, έμεναν στο περιθώριο και έβγαιναν μόνο πολύ σπάνια, για να πάνε στην εκκλησία ή στο μπάνιο. Επωφελούνταν από τις ταξιδιωτικές

ιστορίες των αρσενικών μελών της οικογένειας και μερικές φορές από τη διδασκαλία τους, όταν η οικιακή διαχείριση τους άφινε χρόνο. Επρόκειτο για την προετοιμασία των ειδών ένδυσης και τη συμβολή μέσω της εργασίας τους στον πλουτισμό του σπιτιού. Τα αδέρφια τους δεν μπορούσαν να παντρευτούν όσο δεν ήταν αποκατεστημένες, και έτσι προικισμένες με αρκετή προίκα για να είναι ένα ενδιαφέρον ταίρι.

Το μόνο υπάρχον πορτρέτο της Κυράς Φροσύνης (βλ. παραπάνω) την δείχνει ντυμένη με τα παραδοσιακά της στολίδια, ίσως αυτά του γάμου της. Κεντημένη σε χρυσό, συχνά διακοσμημένη με νομίσματα, η φορεσιά παρουσίαζε τον πλούτο της οικογένειας υπό το φως του ηλίου. Απέχουμε πολύ από την *mondaine - sic...* η λέξη χρησιμοποιείται στη Wikipedia για να την χαρακτηρίσει, τα κλισέ πεθαίνουν δύσκολα - της οποίας την κηδεία ακολούθησε αναρίθμητο πλήθος. Όσον αφορά τον θείο της, τον Μητροπολίτη, που σε μια επιστολή της είχε συμβουλέψει να παρατήρει τις κακές αναγνώσεις των ειδωλολατρών συγγραφέων και να επιστρέψει στις όμορφες ζωές των Αγίων, τέλεσε τη λειτουργία και μετέτρεψε την εκλιπούσα σε χριστιανή μάρτυρα του μουσουλμάνου δεσπότη.

Οι φήμες έτρεξαν, έγιναν ιστορίες, η φαντασία γέννησε τα υπόλοιπα και οι δύο κυρίες προήχθησαν από τη λαϊκή παράδοση στο επίπεδο των ηρωίδων, υποτιθέμενων μελών της Φιλικής Εταιρείας, στην υπηρεσία της πατρίδας και της ορθόδοξης πίστης.

Πορτρέτο της Κυράς Βασιλικής
Χ. Χέλλεϋ, 1850

Η Ήπειρος συνδέθηκε με την Ελλάδα μόλις το 1912. Στην πρώτη μου σχολική εκδρομή στην Ελλάδα με τον γαλλικό σύλλογο Αθηνά, το 1972, ήμουν δεκαέξι χρονών, και στο Μέτσοβο κουβεντιάζαμε με μια παρέα νεαρών αγοριών στην πλατεία του χωριού όπου η κοριτσιίστικη παρέα μας από το Λυκείο είχε κάνει μεγάλο εφέ. Και όσο για καμιά ελληνοπούλα, ούτε για δείγμα ... Φανταστείτε την έκπληξή μας όταν ένας από αυτούς τους νεαρούς μας εξήγησε με μια φυσικότητα που μας προκάλούσε σύγχυση, ότι διέλυσε τον αρραβώνα του επειδή ο πατέρας της μνηστής είχε αρνηθεί να προσθέσει μια αγελάδα στην προίκα!

(5) καὶ τί ἄν, ἔφη, ὦ Σώκρατες, ἐπισταμένην αὐτὴν παρέλαβον,
ἢ ἔτη μὲν οὐ̄πω πεντεκαίδεκα γεγονυῖα ἦλθε πρὸς ἐμέ,
τὸν δ' ἔμπροσθεν χρόνον ἔζη ὑπὸ πολλῆς ἐπιμελείας
ὅπως ὡς ἐλάχιστα μὲν ὄψοιτο, ἐλάχιστα δ' ἀκούσοιτο, ἐλάχιστα δ' ἔροιτο;
Ξενοφών, Οικονομικός, 7, 5, 5ος αι. π.Χ

[7.5] «Και πώς θα μπορούσα, Σωκράτη, να την πάρω δασκαλεμένη
αυτή που δεν ήταν καλά καλά δεκαπέντε χρονών και ήρθε στο σπίτι μου,
ενώ τον προηγούμενο καιρό ζούσε κάτω από αυστηρή επίβλεψη,
για να βλέπει όσο το δυνατόν ελάχιστα πράγματα, να ακούει τα λιγότερα δυνατά
και να ρωτάει όσο το δυνατόν λιγότερα;

Κατά τη διάρκεια του Πολέμου της Ανεξαρτησίας (1821-1833)

Οι περισσότερες Ελληνίδες ζούσαν εγκλωβισμένες σε ένα δίκτυο κανόνων, προτάσεων, απαγορεύσεων, υποψιών και στον φόβο που απέρρεε από όλα αυτά. Πώς, σε ένα τέτοιο πλαίσιο, θα μπορούσαν να εμφανιστούν από την αρχή της ανταρσίας δύο ηρωικές μορφές, η μία στις Σπέτσες, η άλλη στη Μύκονο; Τα νησιά του Αιγαίου, ιδιαίτερα οι Κυκλάδες, βρίσκονταν σε εμπορικούς δρόμους μεταξύ των λιμανιών της Ρωσίας, της Κωνσταντινούπολης και των μεγάλων ευρωπαϊκών λιμανιών.

Οι Έλληνες έμποροι και εφοπλιστές ήλεγχαν περίπου τα τρία τέταρτα του εμπορίου με την Ανατολή, εγκαθιστώντας πρακτορεία που διευθύνονταν από μέλη της οικογένειας σε μέρη κλειδιά. Στις αρχές του 19ου αιώνα, εκατοντάδες σκάφη, μικρά ή μεγάλα, διέσχιζαν τη Μεσόγειο, εξάγοντας βασικά κερδοφόρα προϊόντα, όπως σιτάρι και βαμβάκερα υφάσματα, και εισάγοντας κατεργασμένα αντικείμενα (υαλικά, πορσελάνη, είδη πολυτελείας). Η Ύδρα, οι Σπέτσες, τα Ψαρά έγιναν σημαντικά θαλάσσια κέντρα, η Χίος και η Σμύρνη απαραίτητες τοποθεσίες για τη διαμετακόμιση εμπορευμάτων.

Η αύξηση του πληθυσμού, η λιγοστή διαθέσιμη γη και η χαμηλή πρόσοδος από την αλιεία ώθησαν τους εργάτες χωρίς μέλλον να στραφούν στο ναυτικό. Η απουσία των περισσότερων ανδρών, που έφευγαν στις θάλασσες και η ασθενέστερη παρουσία των Οθωμανών, λόγω σχετικής αυτονομίας των νησιών, έκαναν τις γυναίκες πιο ελεύθερες και ιδιαίτερα δραστήριες. Οι περαστικοί ταξιδιώτες αγόραζαν τα έργα αυτών των γυναικών για τις γυναίκες του περιβάλλοντός τους : δαντέλες, κεντητά φουλάρια, μεταξωτές κάλτσες... που οι νησιώτισσες πουλούσαν στα σκαλιά των σπιτιών τους ή στο λιμάνι. Ήταν μια ευκαιρία για κουβέντα και να μάθουν κάποια βασικά ξένων γλώσσων.

*Η καπετάνισσα του 1821 Λασκαρίνα Μπουμπουλίνα
Λιθογραφία του Adam Friedel, Λονδίνο, 1824*

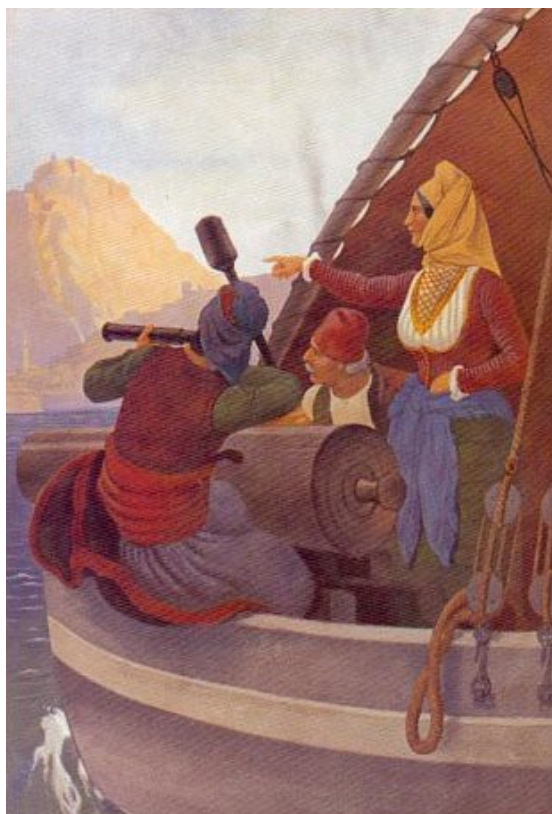
Λασκαρίνα Μπουμπουλίνα 1771-1825

Η επίσκεψη στο οικογενειακό αρχοντικό αποκαλύπτει πρώτα την ευημερία της : τεράστιο χρηματοκιβώτιο, πλούσια όπλα, άνετα έπιπλα, πολύτιμα αντικείμενα, κυρίως από την Ευρώπη, καθώς και το παραδοσιακό μαντήλι της, κεντημένο με χρυσό και ασήμι. Η οργάνωσή του δείχνει επίσης την κατάσταση της ιδιοκτήτριάς του : δεν διαθέτει ξεχωριστό όροφο για γυναίκες, όπως στην κατοικία του Μέξη, εφοπλιστή με κολοσιαία περιουσία και αρχηγό των προυχόντων του νησιού, που έπαιξε καθοριστικό ρόλο στην εξέγερση του νησιού και διατήρησε μια αμέριστη φιλική στάση απέναντι στον Κυβερνήτη Καποδίστρια. Αντιθέτως, ήδη από την πρώτη αίθουσα, βρισκόμαστε εκεί όπου οργάνωνε η Μπουμπουλίνα στρατοτικά συμβούλια, ιδίως με τους γιους της.

Κοίταξα για πολλή ώρα το πιστόλι της και μετά, το σπαθί που της πρόσφερε ο Τσάρος Αλέξανδρος 1ος. Μόλις παρατηρήσω καποιο παλίο αντικείμενο σε ένα μουσείο, δεν μπορώ παρά να σκεφτώ τα διάφορα χέρια που το έχουν αγγίξει, φτιάξει, μεταχειριστεί, διατηρήσει, εκθέσει ... Ποιους θανάτωσαν αυτά τα όπλα ; Η Μπουμπουλίνα συμμετείχε πραγματικά στον αγώνα ; Πως ; Στον πίνακα του Peter Hess, διατάζει, ατάραχη, τον βομβαρδισμό του Ναυπλίου. Μια ναΐφ γκραβούρα την δείχνει έφιππη, σαν κλέφτη ή αρματολό, με το γιαταγάκι στο χέρι, παρόμοιο με αυτά των πολέμαρχων του Εθνικού Ιστορικού Μουσείου. Και σκέφτομαι τρόπαια που έγιναν μετά από νίκες με τα κομμένα κεφάλια των εχθρών. Μια γυναίκα έφιππη στη μάχη ; Πως είναι δυνατόν; Είναι ρεαλιστικό κάτι τέτοιο ; Εν πάση περίπτωση, δεν κατονομάζεται η ηρωίδα με το μικρό της όνομα, δεν είναι η Κυρά Λασκαρίνα. Ούτε είναι η Κυρά Μπουμπουλή, χήρα που φέρει το όνομα του

συζύγου. Όχι, έχει ένα όνομα που έφτιαξε η ίδια για τον εαυτό της, έχει γίνει η Μπουμπουλίνα, ένας θηλυκός άντρας, ένας άνθρωπος που αναγνωρίζεται από τους ισότιμούς της, που προσδιορίζεται μέσω εκτελεστικής λειτουργίας, η καπετάνισσα, η Καπετάνιος.

Πώς να εξηγηθεί ένα τέτοιο φαινόμενο, με εξαιρετική απήχηση ήδη από το 1821 στους κύκλους των φιλελλήνων; Στο Παρίσι φορούσαν το Robeline, περίεργος νεολογισμός για ένα φόρεμα σε στυλ Boubouline, και οι ταξιδιώτες γνώριζαν ήδη το πορτρέτο της και τη δραστηριότητά της πριν τη συναντήσουν. Ήταν μερικές φορές συγχυσμένοι από την πραγματικότητα αυτής της Ελληνίδας Ζαν ντ'Αρκ...

Από γεννησιμιού της γνώρισε αντιξοότητες : γεννήθηκε στην Κωνσταντινούπολη, στη φυλακή όπου πέθανε ο πατέρας της, επέστρεψε με τη μητέρα της στην Ύδρα όπου εκείνη είχε να αντιμετωπίσει τα προβλήματα της χηρείας και αναγκάστηκε να εγκατασταθεί στις Σπέτσες με την κόρη της σε δύσκολες συνθήκες. Όταν η μητέρα της παντρεύτηκε εκ νέου με έναν πρόκριτο Σπετσιώτη, έγινε η μεγαλύτερη ανάμεσα σε οκτώ ετεροθαλή αδέρφια, μια μικρομάνα όπως συνηθίζουμε να λέμε, πράγμα αρκετό για να δοθεί σε κάποιον εξουσία ... Το σπίτι, εν απουσία του πεθερού που πήγαινε συχνά στη θάλασσα, τελούσε υπό την εξουσία των γυναικών, δηλαδή της μητέρας της που έπρεπε να υπακούει στην πεθερά της. Στο εξής ζούσε με υλικές ανέσεις και λάμβανε στοιχεία εκπαίδευσης κατ'οίκον.

Το 1788 παντρεύτηκε σε ηλικία δεκαεπτά ετών με έναν Σπετσιώτη καπετάνιο που σκοτώθηκε πολεμώντας τους πειρατές το 1797. Και, να την, χήρα είκοσι εννέα ετών, μητέρα τριών παιδιών. Ξαναπαντρεύτηκε τέσσερα χρόνια αργότερα το 1801 με έναν πολύ πλούσιο εφοπλιστή, πάλι Σπετσιώτη, τον Δημήτριο Μπουμπούλη, χήρο και πατέρα τριών παιδιών. Αυτή η ένωση ήταν σύμφωνη με τις συνήθειες, σε έναν κόσμο όπου μια ανύπαντρη γυναίκα, νέα ακόμα, έπρεπε να ξαναπαντρευτεί για να μην κατακρίνεται, και όπου ένας χήρος έπρεπε να βρει μια νέα σύζυγο για να προσέχει τα δικά του παιδιά. Γέννησε άλλα τρία. Και εκείνος επίσης σκοτώθηκε το 1811, πολεμώντας τους πειρατές στα ανοιχτά της Λαμπεντούζας. Να την και πάλι χήρα, υπεύθυνη για μια οικογένεια εννέα παιδιών. Ήταν τώρα πια σαράντα ετών και είχε μια θέση εξαιρετικά πλούσιας χήρας, η Κυρά Μπουμπούλη. Δεν υπήρχε πλέον καμιά ανάγκη να ξαναπαντρευτεί, ούτε πια φήμες... είχε έναν μεγάλο γιο, ικανό να προστατεύει την τιμή της.

Να προστατεύει την Κυρά Μπουμπούλη ; Η ζωή της μέχρι τότε είχε σκληραγωγήσει αρκετά τον χαρακτήρα της, κάνοντάς την ενεργητική και αποφασιστική, συνηθισμένη να αντιδράει και να αποφασίζει, με μια λέξη, αυτόνομη και ικανή να διατάζει. Την είχε επίσης εξοπλίσει με μια ισχυρή περιουσία και σημαίνουσες γνωριμίες. Έγινε καπετάνισσα στο πλοίο που κληρονόμησε από τον σύζυγό της, με τον γιο της στο πηδάλιο ... και δεν υπάρχει λόγος αμφιβολίας για το φλογερό πατριωτισμό εκείνης, της οποίας ο πατέρας είχε πεθάνει στις φυλακές του Σουλτάνου, επειδή συμμετείχε στην εκστρατεία των αδελφών Ορλώφ, μιας εκ των προοιμιών της ελληνικής εξέγερσης.

Στόχος μου δεν είναι να συνεχίσω την ιστορία της ζωής της Μπουμπουλίνας, η οποία επεκτάθηκε σε μεγάλο βαθμό σε ένα άλλο άρθρο αυτού του δελτίου, αλλά για να υπογραμμίσω πόσο εκπληκτική ήταν η μοίρα της, τόσο εκπληκτική για μια γυναίκα. Απελευθερωμένη από την ανδρική κηδεμονία για δέκα χρόνια, ελεύθερη να χρησιμοποιήσει την περιουσία της, ήταν σε θέση να πολεμήσει, να οπλίσει πλοία και να κινητοποιήσει τους Σπετσιώτες, ιδιαίτερα κατά τον αποκλεισμό του Ναυπλίου. Αργότερα γνώρισε τον Κολοκοτρώνη στην πολιορκία της Τριπολιτσάς και έδειξε την ίδια ικανότητα όπως αυτός στην κινητοποίηση μαχητών, αλλά και την ίδια απάθεια απέναντι στη βία και την ίδια αρπακτικότητα. Και πάντρεψαν τα παιδιά τους στο απελευθερωμένο Ναύπλιο.

Δεν πέθανε στη μάχη αλλά στο μπαλκόνι του σπιτιού της στις Σπέτσες, όπου είχε αποσυρθεί από ένα χρόνο, διωγμένη από τα γεγονότα του εμφυλίου μεταξύ μελών της

εξέγερσης. Ο γιος της ο Γιάννης είχε ερωτευτεί μια νεαρή κοπέλα, την Ευγενία, την οποία είχε υποσχεθεί ο πατέρας της σε κάποιον άλλον, από την φατρία του Μέξη. Την απήγαγε και τράπηκαν σε φυγή. Ο πατέρας της νεαρής κοπέλας και εκείνος του υποσχεμένου συγκέντρωσαν τους άντρες των φατριών τους και ήρθαν να πάρουν πίσω την Ευγενία και να ζητήσουν αποζημίωση για την καταπατημένη οικογενειακή τιμή. Η συζήτηση όμως ξέφυγε, ένας πυροβολισμός έπεσε, χτυπώντας τη Μπουμπουλίνα κατακούτελα. Αυτά τα ζητήματα τιμής διευθετούνταν συνήθως μεταξύ ανδρών. Ποτέ δεν έμαθε κανείς ποιος είχε πυροβολήσει, τουλάχιστον αυτό δεν διέρρευσε. Ο νόμος της σιωπής κυριάρχησε. Μεταξύ φατριών, δεν κατάγγελλε ο ένας τον άλλον, διευθετούσαν τα προβλήματα απευθείας.

Αυτό διήρκεσε πολύ καιρό σε ορισμένες περιοχές όπως η Μάνη. Έχω μια ελληνίδα φίλη, περίπου στην ηλικία μου, της οποίας ο Μανιάτης παππούς έπρεπε να φύγει οριστικά από το χωριό του στα δεκατέσσερά του χρόνια, για να ξεφύγει από τη μοίρα του ως το επόμενο θύμα του φόρου αίματος. Εγκαταστάθηκε στην ηπειρωτική Ελλάδα και δεν γύρισε ποτέ σπίτι. Η εγγονή του δεν ήξερε ποτέ ακριβώς γιατί αυτός έπρεπε να φύγει.

Το θέμα παραμένει επίκαιρο. Ανάμεσα σε νέους Αφγανούς, μεταξύ άλλων, πρόσφυγες στην Ευρώπη τα τελευταία χρόνια, υπάρχουν κάποιοι που δεν ξεφεύγουν από τις συγκρούσεις, αλλά από την οικογενειακή ή φατριακή καταπίεση που ρυθμίζει τη συναισθηματική τους ζωή : συννοκέσιο, αδύνατοι έρωτες, εκγλήματα τιμής. Δανείζομαι από την Βικιπαίδεια αυτόν τον διαφωτιστικό ορισμό της κουλτούρας της τιμής :
Σε ορισμένες κοινωνίες, η τιμή, σε περισσότερο από το να είναι αρετή, θεωρείται ως κύρος και εξουσία. Είναι θέμα σεβασμού, είναι προτεραιότητα και οργανώνει την κοινωνική ζωή. Αυτό ισχύει ιδιαίτερα στις μεσογειακές κοινωνίες, στη Μέση Ανατολή και στους αραβικούς πολιτισμούς, την Ινδία, το Πακιστάν, τη Λατινική Αμερική και τις νότιες Ηνωμένες Πολιτείες. Σε αυτούς τους πολιτισμούς, η γενναιοδωρία, η φιλοξενία και η πίστη είναι βασικές αξίες. Τα πρότυπα τιμής ισχύουν τόσο για τους άνδρες όσο και για τις γυναίκες, και οι δύο έχουν συγκεκριμένους ρόλους και συμπεριφορές για να ακολουθούν. Η φήμη ενός άνδρα βασίζεται στην ικανότητά του να προστατεύει την οικογένεια και την περιουσία του. Πρέπει να είναι δυνατός, σκληρός, απρόθυμος να ανεχθεί απειλή ή προσβολή και πρόθυμος να χρησιμοποιήσει βία για να προστατεύσει τη φήμη του. Η σύζυγος, από την άλλη, πρέπει να αποδεικνύει την σεμνότητα και την ενγρατία της και να αποφεύγει συμπεριφορές που θα μπορούσαν να απειλήσουν την οικογενειακή υπόληψη.

Μπορούμε να διαπιστώσουμε ότι η Μπουμπουλίνα δεν οφείλει τη φήμη της στη αναμενόμενη συμπεριφορά μιας γυναίκας στην παραδοσιακή μεσογειακή κοινωνία. Ούτως ειπείν, ο πραγματικός της ρόλος φαίνεται να έχει ενισχυθεί ευρέως από τη λαϊκή

παράδοση. Η φήμη της ωφελεί πλέον το τοπικό εμπόριο, τα φέρι μποτ δεν ξεφορτώνουν πια μόνο τουρίστες στις Σπέτσες και η φωτογραφία του 1868 που δείχνει το λιμάνι γεμάτο με μεγάλα ιστιοφόρα προκαλεί νοσταλγία.

Η ηρώίδα της Μυκόνου, Μαντώ Μαυρογένους
Λιθογραφία του Adam Friedel, Λονδίνο, 1825

Μαντώ Μαυρογένους 1796-1840

Αναστατώθηκα πολύ όταν άκουσα την ανάγνωση της επιστολής της Μαντώς προς τις Παρισιάνες στο λεωφορείο μας. Πώς θα μπορούσε να έχει γράψει αυτό το γράμμα από τη Μύκονο; Σε ποια γλώσσα; Γιατί στις Παρισιάνες; Το περιεχόμενο και η ρητορική με έκαναν να αμφιβάλω για την αυθεντικότητά του.

Οι Μαυρογένηδες ήταν μια μεγάλη φαναριώτικη οικογένεια με καταγωγή από την Πάρο, η οποία είχε σταδιακά αναρριχηθεί στην οθωμανική διοίκηση. Ο παππούς της Μαντώς από τη μητέρα της, προύχοντας από τη Μύκονο, είχε τεράστια περιουσία. Ήταν αδελφός του Νικόλαου Μαυρογένη, ηγεμόνα της Βλαχίας, στον στρατό του οποίου υπηρετούσε ο πατέρας της Μαντώς.

Γεννήθηκε το 1796 στην Τεργέστη, τότε αυστριακή πόλη, όπου είχε εγκατασταθεί ο πατέρας της, μέλος της Φιλικής Εταιρείας, μετά τον θάνατο του αδελφού του παππού της Μαντώς, που εκτελέστηκε με εντολή του σουλτάνου Σελίμ Γ'. Ανατράφηκε ευρωπαϊκά τω τρόπω και έλαβε ευρεία παιδεία, σπούδασε ιστορία, φιλοσοφία και, εκτός από τα ελληνικά, μιλούσε αγγλικά, γαλλικά, ιταλικά και τουρκικά. Μπορούσε επομένως να γράψει στις Αγγλίδες και Γαλλίδες φιλέλληνες απευθείας στη γλώσσα τους.

Φυσικά θα μπορούσε να απευθυνθεί και στις όμοιές της, γυναίκες που ζούσαν σε αστικές περιοχές, στο ίδιο κοινωνικό περιβάλλον με αυτήν· μορφωμένες, πλούσιες, συνδεδεμένες από την οικογένεια και τις γνωριμίες με την ανδρική ελίτ, μπορούσαν να επηρεάζουν τους άνδρες γύρω τους και να κινητοποιούνται για την ελληνική υπόθεση. Πολλές γυναίκες, συνδεδεμένες με μέλη της Φιλικής Εταιρείας, συμμετείχαν ήδη στην

προετοιμασία της εξέγερσης στην Κωνσταντινούπολη, στη Βιέννη, στα Επτάνησα και στις πόλεις όπου ζούσε κάποια ελληνική κοινότητα.

Το 1809 η οικογένεια επέστρεψε στην Πάρο και μετά στην Τήνο. Όταν πέθανε ο πατέρας της το 1818, ο θείος της, ένας σεβάσμιος παπάς, την προστάτεψε και τη μύησε στη Φιλική Εταιρεία. Πήγε μαζί του, από την αρχή της εξέγερσης, στη Μύκονο όπου ενθάρρυνε τους προύχοντες να συμμετάσχουν και να οργανώσουν την άμυνα του νησιού. Αφού είχε γίνει εξαιρετικά πλούσια, θα αφιέρωνε όλη την κληρονομιά του πατέρα της και όλη την ενέργειά της στην υπηρεσία του πολέμου της ανεξαρτησίας.

Πώς μεταδόθηκε αυτή η επιστολή στις Παρισιάνες; Δεν βρήκα κανένα ίχνος του χειρογράφου. Ο J. Ginouvier την δημοσίευσε στο Παρίσι το 1825, σε συνέχεια ενός ιστορικού και σύγχρονου διηγήματος με τίτλο *Μασρογένιε ου l'héroïne de la Grèce*. Η Μαντώ περιγράφεται όπως την έβλεπαν οι ρομαντικοί φιλέλληνες συγγραφείς της εποχής της. Αυτή η αμέσως εξαντλημένη έκδοση, που επανεκδόθηκε στο Παρίσι το 1826, έκανε την ηρωίδα διάσημη σε όλη την Ευρώπη. Ακολούθησε μια τρίτη έκδοση το 1830, στο τέλος του πολέμου. Το πορτρέτο του A. Friedel το 1825 διαδόθηκε ευρέως στο Παρίσι καθώς και στο Λονδίνο.

Ως προς το περιεχόμενο της επιστολής, αμφιβάλλω για την αυθεντικότητά της, κάποιιο ιστορικοί επίσης, αλλά δεν έχω στοιχεία να το αποδείξω. Μου φαίνεται μάλλον γραμμένη από τον ίδιο τον Ginouvier. Όχι ότι η Μαντώ δεν μπορούσε να κατέχει την τέχνη της ρητορικής, οι ξένοι που τη γνώρισαν εντυπωσιάστηκαν από την ευγλωττία της, αλλά το περιεχόμενο φαίνεται περιέργο, ειδικά η αρχική ερώτηση : *Μία κόρη απλή, μεγαλωμένη σ'ένα βράχο, θρεμμένη μέσ'στη θλίψη, μη αναπνέοντας παρά τον αέρα του πατριωτισμού, θα ακουστεί άραγε από ένα πλήθος κυριών βυθισμένων στις απολαύσεις της ζωής, τριγυρισμένων, από τα παιδικά τους χρόνια, απ'όλα τα θαύματα του ανθρωπίνου πνεύματος, τις ωραιές τέχνες και τις πολυτέλειες, συνηθισμένων στην κομψότητα των τρόπων, στον αττικισμό του λόγου ; Μία κόρη απλή, μεγαλωμένη σ'ένα βράχο, η Μαντώ; Η οποία φοβάται να μην την ακούσουν οι Παρισιάνες; Δεν περιβάλλεται επίσης από την παιδική της ηλικία από αυτό που της δίνει τη δυνατότητα να τους απευθυνθεί;*

Η επιστολή βασίζεται σε στερεότυπα : η επιπόλαιη Παριζιάνα που προσποιείται ότι ανακαλύπτει και από την οποία ζητάει να χρησιμοποιήσει τη γοητεία της για τον άντρα που αγαπάει, για να είναι, στο όνομα της ανθρωπότητας, [...] πιο πρόθυμη να τον κάνει να πάρει μια έντιμη απόφαση παρά να αποκτήσει ένα κασμίρι. Κατακρίνει σκαιώς και εκτενώς τους πολιτικούς και την πολιτική λειτουργία της Γαλλίας. Αντιλαμβάνεται κανείς υποδόριες τις συζητήσεις του γαλλικού φιλελληνισμού.

Αυτό που ηχεί πιο δίκαιο είναι το αίτημα να μην παρέμβουν οι Γάλλοι άμεσα στη σύγκρουση στο πλευρό των Οθωμανών : *Οι Έλληνες καμωμένοι για την ελευθερία δεν θα μπορούσαν παρά να την οφείλουν μόνο στον εαυτό τους. Όστε δεν επικαλούμαι τη μεσολάβησή σας για να διαθέσετε τους συμπατριώτες σας στο να μας στείλουν βοηθήματα, αλλά μόνο να τους μετατρέψετε την ιδέα του να στείλουν βοηθήματα στους εχθρούς μας.* Όπως γνωρίζουμε, η Ιερά Συμμαχία προσπαθούσε να αποτρέψει οποιοδήποτε επαναστατικό κίνημα στην Ευρώπη και διατηρούσε διπλωματικές και εμπορικές σχέσεις με την Υψηλή Πύλη. Δεν έβλεπε με πολύ καλό μάτι την ελληνική εξέγερση, όπως και κάποιοι πλούσιοι έμποροι στα νησιά ήταν αρχικά απρόθυμοι να ριχτούν σ'αυτήν. Είχαν πολλά να χάσουν και θυμήθηκαν την αποτυχία των προηγούμενων εξεγέρσεων.

Το 1821 η Μαντώ ήταν 25 ετών. Ο Maxime Raybaud, αξιωματικός του σώματος των Γάλλων φιλελλήνων, που πέρασε εκείνη τη χρονιά στη Μύκονο, αφηγείται στα Απομνημονεύματά του: «Η δεσποινίς Μαντώ Μαυρογένους μας ζήτησε να περάσουμε ένα βράδυ στο σπίτι της. Ένας μεγάλος κύκλος συνκεντρώθηκε με τους πιο σημαντικούς ανθρώπους του νησιού και επρόκειτο για μια ευχάριστη βραδιά με χορό και παιχνίδια. Η δεσποινίς Μαντώ είναι προικισμένη με μεγάλη γλυκύτητα χαρακτήρα, αλλά όταν μιλάει για την απελευθέρωση της πατρίδας της, ζωντανεύει, η φωνή και τα λόγια της ρέουν με τόσο εμπνευσμένη ευγλωττία που κανείς δεν κουράζεται να τα ακούει.» Τα ήθη των κατοίκων αυτού του νησιού έχουν ήδη επηρεαστεί πολύ από εκείνα των Ευρωπαίων. Η αριστοκρατία διοργάνωνε χοροεσπερίδες και θεατρικές παραστάσεις εκεί, όπου υφαίνονταν ελεύθερα δεσμοί, συμπεριλαμβανομένων των λαϊκών ανθρώπων. Σύμφωνα με περιηγητές, οι γυναίκες της Μυκόνου διακρίνονταν για την εξυπνάδα, την έλλειψη ντροπαλότητας, τον αυθορμητισμό και τη ζωντάνια τους.

Ποια ήταν η συμμετοχή της Μαντώς στη μάχη; Χρηματοδότησε την πολιορκία της Καρύστου στην Εύβοια, οργάνωσε προσωπικά επιχειρήσεις στο Πήλιο και τη Φωκίδα, πληρώνοντας τους μισθούς των στρατιωτών. Όπλισε πλοία για να πολεμήσει εναντίον πειρατών που απειλούσαν τη Μύκονο και άλλα κυκλαδονήσια και έπειτα για να αποκρούσει μία τουρκική επίθεση. Έστειλε στρατιώτες στην Τριπολιτσά, στα Δερβενάκια και σε άλλες μάχες. Φρόντισε δύο χιλιάδες επιζήσαντες της πρώτης πολιορκίας του Μεσολογγίου. Φαίνεται ότι δεν πολέμησε προσωπικά, αλλά έλαβε από τον Καποδίστρια το 1830 σύνταξη και τον βαθμό του αντιστράτηγου.

Το 1823 έφυγε από τη Μύκονο με τον θείο της, τον αδελφό της και τις υπηρετρίες της. Απομακρυνόταν έτσι από τις επιπλήξεις της μητέρας της και της αδερφής της που αποδοκίμαζαν τις επιλογές της και πλησίαζε πιο κοντά στην καρδιά των γεγονότων. Εκεί στο Ναύπλιο γνώρισε τον Δημήτριο Υψηλάντη, ερωτεύτηκαν και αρραβωνιάστηκαν, αντίθετα στην συνήθεια των γάμων που κανονίζονταν από τις οικογένειες. Όμως το πλαίσιο του πολέμου, η αδιάκοπη μετακίνηση ανθρώπων και η μόνιμη απειλή θανάτου τροποποιούσαν τις κοινωνικές σχέσεις και απελευθέρωναν τα ήθη. Κατεστραμμένη οικονομικά μετά την πυρκαγιά του σπιτιού της στο Ναύπλιο, η Μαντώ έφυγε για να ζήσει με τον Υψηλάντη στην Τρίπολη όπου είχε αποσυρθεί. Χώρισε το 1825. Οι πηγές δίστανται για τους λόγους.

Ένας από τους σύντροφους του Υψηλάντη, είχε περιγράψει στον Maxime Raybaud ένα περιστατικό σχετικά με τη Μαντώ: Όταν ο Δημήτριος Υψηλάντης εξέφρασε την πρόθεση να παντρευτεί τη δεσποινίδα Μαυρογένους, οι σύντροφοί του την πήραν, κατά τη διάρκεια μιας σύντομης απουσίας του Δημητρίου Υψηλάντη στο Ναύπλιο, την επιβίβασαν σε πλοίο και την έστειλαν στο νησί της, απειλώντας τη σε περίπτωση που επέστρεφε. Όταν επέστρεψε, ο Υψηλάντης θύμωσε πάρα πολύ και ήταν άρρωστος για πολλές ημέρες γιατί αγαπούσε τη δεσποινίδα Μαυρογένους, αλλά συγχώρησε τους συντρόφους του και, απ' όσο γνωρίζω, δεν ξαναείδε τη φίλη του. Ένας άλλος σύντροφος του Υψηλάντη « απέδιδε αυτή τη συμπεριφορά στις ανατολίτικες προκαταλήψεις της εποχής, καθώς ένα όμορφο και νεαρό πρόσωπο που συνοδεύει τον Υψηλάντη στο στρατόπεδο, ένα αμοιβαίο αίσθημα μεταξύ δύο νέων ανθρώπων, σκανδάλιζε και τρόμαζε τους άνδρες της εποχής στην Ανατολή» Αυτή διήγηση, αν στερείται αληθοφάνειας, μου φαίνεται ότι αποκαλύπτει το πραγματικό

πολιτισμικό σοκ ανάμεσα στους Φαναριώτες στρατιωτικούς, τους Φιλέλληνες και τους παραδοσιακούς πολεμιστές, τους αρχηγούς των φατριών.

Έζησε στο Ναύπλιο μέχρι το 1832 και μετά επέστρεψε στη Μύκονο. Τα τελευταία τρία χρόνια της τα πέρασε στη φτώχεια και τη λήθη στην Πάρο όπου πέθανε το 1843 από τύφο, σε ηλικία σαράντα τεσσάρων ετών. Κηδεύτηκε στον προαύλιο χώρο του ναού της Παναγίας της Εκατονταπυλιανής κρατική δαπάνη, εκείνη που είχε αφιερώσει όλη της την περιουσία στον αγώνα του ελληνικού λαού για την ανεξαρτησία. Οι Έλληνες ιστορικοί του δέκατου ένατου αιώνα την αγνόησαν. Το 1896, ο T. Blancard δημοσίευσε ένα έργο αφιερωμένο στους Μαυρογένηδες και ανέπτυξε τη βιογραφία της ηρωίδας. Η ελληνική εκδοχή της Επιστολής εμφανίζεται σε άρθρο της Νέας Εστίας (Αθήνα, Μάρτιος 1966) : Η Μαντώ θα έπρεπε να την είχε εμπιστευθεί σε δύο Γάλλους αξιωματικούς οι οποίοι θα την είχαν μεταβιβάσει στον Ginouvier.

Οι δύο ηρωίδες του 1821 ανήκαν στην τοπική ελίτ της εποχής τους, που ευημερούσε στα αστικά κέντρα των νησιών, είτε στο εμπορικό ναυτικό που βρισκόταν σε πλήρη άνθηση, είτε εντός πολύ παλιών οικογενειών που συνδέονταν με τους Φαναριώτες. Απελευθερωμένες από την ανδρική κηδεμονία, εκμεταλλεύτηκαν την κληρονομιά τους για να χρηματοδοτήσουν εξαιρετικές και εντελώς ασυνήθιστες δράσεις για γυναίκες. Η Μπουμπουλίνα και η Μαντώ διάνοιξαν ένα μονοπάτι, το δικό τους, μέσα σε ένα ανδροκρατούμενο σύμπαν και η φήμη τους ήταν τέτοια που πυροδότησε το φιλελληνικό κίνημα που κατάφερε να κινητοποιήσει εξάισια τη δυτική κοινή γνώμη και να εξαναγκάσει τις ξένες Δυνάμεις να επέμβουν.

Τι γίνεται με τις ανώνυμες γυναίκες;

Αφήνω τον λόγο στην Μαντώ : Ο πόλεμος σκορπίζει τον φριχτό θάνατο στους δυστυχισμένους κάμπους μας. Στις έρημες πολιτείες μας, το πένθος στις οικογένειες. Μία μάνα κλαίει το γιό της που πέθανε στις μάχες, η μία ατιμασμένη κόρη που την έσυραν στη σκλαβιά. Από την αρχαιότητα οι νικητές εξασκούσαν βιασμό και σκλαβιά για να υποδουλώσουν τις νικημένες γυναίκες , και αυτό συνεχίζεται σε ορισμένες σύγχρονες συγκρούσεις...

Η λεηλασία των πόλεων μετά την πτώση τους οδηγούσε σε ακατονόμαστες φρικαλεότητες και θηριωδίες τόσο από τη μία όσο κι από την άλλη πλευρά. Το κίνημα του Διαφωτισμού είχε σημάνει στη Δύση την έναρξη των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και την κατάργηση της δουλείας. Στις αρχές του 19ου αιώνα, στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, η δουλεία παρέμενε μία νόμιμη και κοινή δραστηριότητα, με αποτέλεσμα ένα πολύ κερδοφόρο εμπόριο. Στις θάλασσες και στα οθωμανικά λιμάνια κυκλοφορούσαν εκατοντάδες χιλιάδες σκλάβοι από την Αφρική ή τον Καύκασο. Ο αριθμός των δούλων που εισέρχονταν στην Οθωμανική Αυτοκρατορία κάθε χρόνο τα πρώτα εβδομήντα χρόνια του 19ου αιώνα εκτιμάται σε περίπου 17.000, οι οποίοι και εξακολουθούσαν να αντιπροσωπεύουν το 5% του πληθυσμού στο τέλος του αιώνα. Οι νικητές έτσι πλούτιζαν με την πώληση γυναικών και παιδιών.

Καταλαβαίνουμε γιατί οι Μεσολογγίτισσες, όπως και τόσες άλλες, προτίμησαν να πεθάνουν παρά να παραδοθούν. Ενώ περπατούσα στον Κήπο των Ηρώων, καταλήφθηκα από μια βαθιά συγκίνηση όταν ανακάλυψα τον τάφο ενός αγωνιστή που πέθανε υπό τις διαταγές του Κίτσου, αδελφού της Κυράς Βασιλικής. Στην πέτρα αναγράφεται το όνομά του, η παρουσία της συζύγου του και των θυγατέρων του, που πέθαναν κατά την έξοδο από το φρούριο, δίχως να κατονομάζονται, και τα μικρά ονόματα των τεσσάρων αγοριών του, με τον τόπο του θανάτου τους στη μάχη...

Ο αποκλεισμός έγινε ήδη στενότερος και συγχρόνως μερικοί εξ αυτών των πολιτών ήλθαν
εις μυστικές συνεννοήσεις μετά των Αθηναίων.
Οι Μήλιοι ηναγκάσθησαν ούτω να παραδοθούν εις την διάκρισιν των Αθηναίων,
οι οποίοι τους μεν ενηλίκους των παραδοθέντων εφόνευσαν,
τα δε γυναικόπαιδα κατέστησαν δούλους.
Και πέμψαντες ύστερον πεντακοσίους εκ των ιδίων πολιτών απώκισαν την νήσον.
Μεταφραστής: Ελευθέριος Βενιζέλος, Βιβλίον Ε'

καὶ κατὰ κράτος ἤδη πολιορκούμενοι, γενομένης καὶ προδοσίας τινός,
ἀφ' ἑαυτῶν ξυνεχώρησαν τοῖς Ἀθηναίοις ὥστε ἐκείνους περὶ αὐτῶν βουλευῆσαι.
οἱ δὲ ἀπέκτειναν Μηλίων ὅσους ἠβῶντας ἔλαβον,
παῖδας δὲ καὶ γυναῖκας ἠνδραπόδισαν·
τὸ δὲ χωρίον αὐτοὶ ᾤκισαν, ἀποίκους ὕστερον πεντακοσίους πέμψαντες.
Θουκυδίδης, Ιστορία του Πελοποννησιακού Πολέμου, 5-116, 5ος αι. π.Χ

Πηγές

- Βασιλική Λάζου, 1821- ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΚΑΙ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ, Αθήνα, Διόπτρα, 2021

- IFG (Institut Français Grèce) / BNF :

Διαδικτυακή Έκθεση «Από αγάπη για την Ελλάδα»1821-2021

Γυναίκες σε όλα τα μέτωπα

- Denys Barau Περιοδικό Clio No. 53

Οι γυναίκες στην Ελληνική Επανάσταση : Το όραμα των Φιλελλήνων (1821-1829)

<https://www.cairn.info/revue-clio-femmes-genre-histoire-2021-1-page-151.htm>

- Αργολική Αρχαιακή Βιβλιοθήκη Ιστορίας και Πολιτισμού

<https://argolikivivliothiki.gr/>

[Μπουμπουλίνα Λασκαρίνα](#)

[Μαυρογένους Μαντώ](#)

J. Ginouvier

- Έκθεση «Αντικρίζοντας την Ελευθερία! Στη Βουλή των Ελλήνων, 2 αιώνες μετά»

<https://www.antikrizontas-tin-eleftheria.gr/ekthemata/j-f-t-ginouvier-mavrogenie-ou-l-heroine-de-la-grece/>

- Πλήρες κείμενο για Gallica

<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k15024182/f10.item.r=Ginouvier>

- ΕΘΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΒΙΒΛΙΟΥ Ελληνική εκδοχή της Επιστολής της Μαντώ

Άρθρο της Νέας Εστίας (Αθήνα, Μάρτιος 1966)

<http://www.ekebi.gr/magazines/showimage.asp?file=107049&code=6287&zoom=800>

Οι εικόνες προέρχονται από το Wikimedia Commons και δεν έχουν πνευματικά δικαιώματα. Διάβασα επίσης άρθρα της Βικιπαίδεια στα ελληνικά, αγγλικά και γαλλικά και έλεγξα συστηματικά τα στοιχεία. Ελπίζω να μην έχω κάνει πολλά λάθη, αν τα εντοπίσετε, παρακαλώ να μου τα επισημάνετε.